

KROLOWA (866) *sb f*

krolowa (829), **krolewa** (20), **kralewa** (2), krolowa *a.* krolewa (15) [skróty]; krolowa *Mymer*¹, *KlerWes* (4); krolowa : krolewa *LibLeg* (53 : 1), *OpecŻyw* (14 : 9), *LibMal* (1 : 1), *Mącz* (7 : 1), *GórnDworz* (8 : 1), *ActReg* (13 : 1), *SarnStat* (32 : 1); krolowa : kralewa *MetrKor* (6 : 2).

Pierwsze o pochylone; drugie o oraz e jasne; kralewa z tekstu nie oznaczającego pochyleń; w końcowym a wahania.

sg *N* królówą (361); -å (312), -a (8), -(a) (41); -å : -a *HistAl* (23 : 3), *RejZwierz* (24 : 1), *RejPos* (3 : 1), *BudBib* (3 : 1), *SkarŻyw* (8 : 1), *SarnStat* (6 : 1). *G* królowej (220); -ej (21), -(e)j (199). $\diamond$ *D* królowej (58); -ej (3), -(e)j (55). $\diamond$ *A* królową (76) [*w tym*: -am (1), -a (1)]. $\diamond$ *I* królową (81) [*w tym*: -am (1), -a (1)]. $\diamond$ *L* królow(e)j (12). $\diamond$ *V* królówą (47); -å (45), -a (1), -(a) (1); -å : -a *SkarŻyw* (1 : 1). $\diamond$ *pl N* królow(e) (6). $\diamond$ *G* królowych (1). $\diamond$ *D* królew(a)m (1), też błędnie: królewem (1). $\diamond$ *A* królow(e) (1). $\diamond$ *I* królowymi (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVIII w.

1. *Żona monarchy, koronowana władczyni; regina Murm, Mymer*¹, *Mącz, Calep, Cn; domina Vulg; regnatrrix Cn* (854) : A yzbi Krolowa bila panią s sinem swoym syedmygrodzkiey zyemie y tich panstw wŹitkich y zamkow myasth ktore są na te strone Czyssi *LibLeg* 11/32v; *BierEz* N3v; *OpecŻyw* 180, 189; *PatKaz III* 131 [2 r.], 131v; *Murm* 174; Regina. Kunigin. Krolewa. *Mymer*¹ 11v; *KlerWes* Av, A2 [3 r.]; *RejPs* 68v; *HistAl* A3, A3v [2 r.], A4v, G5v, H3v (26); *MurzNT Luc* 11/31; *LubPs* M3; *RejWiz* 155v; A ktora fie ze wŹiech vlubi Krolowi/ tá niech będzie Krolową miáŹto WáŹthy. *Leop Esth* 2/4, *Esth* 2 arg, 2/17, 9/12, *Ier* 29/2, *Apoc* 18/7; Krolowi EtreyŹkiemu/ zá wiéŹniá iá [*Polikratę*] dano. Ten fie iey rozmiłował/ y wziął iá zá żonę/ DawŹzy iáko Krolowey/ pocŹciwą koronę. *RejZwierz* 46; nigdy nie proŹnuiąc/ tkanecŹki robiłá/ Chociay byłá Krolową *RejZwierz* 47v, 19v, 27v, 33, 34, 45v (9); *BibRadz* *3, 2.Reg 10/13, 2.Esdr 2/6, *Esth* 4/4, 10/6; *OrzRozm R* [2 r.], R2; Krol theŹ FráncuŹki w gonitwie domowey zábit [...] Krolowa rzeczpóŹpolithá ípráwuie/ áŹ doroŹcie Źyn młody DelfinŹkie KŹiáŹę. *BielKron* 239; korlówą [!] y krolewnę bez bácznoŹci ítanu zá włóŹy z wozá zwleczono/ przy koniech ná zamek wiedziono *BielKron* 303; Názaíutrz [...] íthałá fie koronácyá Krolowey/ máŹo też nie podobná małŹonkowey/ oprocŹ niektorych rzeczý pániám niepotrzebnych. *BielKron* 330, 49, 77v, 78 [2 r.], 83 [2 r.], 84v (131); Regina, Królowa/ TeŹ rzáŹdzieielká/ Albo páni pánuýácyá. Reginae, Bogáte niewiáŹty. *Mącz* 349c, 84b; *OrzQuin* E2v; *RejAp* 30, 149, 150v [2 r.]; *HistRzym* 7 [3 r.], 16, 17v, 36, 36v (9); *GórnDworz* B6, V7v, X4v, Y3, Z6v; *RejPos* 81v, 113, 127 [4 r.], 127v, 322 [2 r.]; *RejZwierz* 154v [2 r.], 201; *BudBib* 2.Esdr 2/6, *Esth* 4/4; *BiałKaz* I3; *StryjWjaz* A4v; *PaprPan* Hh2; *KochOdpr* B3; *KochPs* 68; *SkarŻyw* 299, 310, 311 [3 r.], 478; *StryjKron* 472 [3 r.], 477 [2 r.], 482 [2 r.], 507, 547 (13); *KochFr* 49 [2 r.]; *BielSjem* 8; *KmitaPsal* A3; *KochWr* 33 [2 r.]; *PaprUp* C3v, D, Dv, I2v, I3v; *ActReg* 9, 10, 71, 82, 83 (11); *Calep* 906b; *GrochKal* 9, 12, 21; *GórnTroas* 57, 69; *KochPij* C4; *KochFrag* 46; *OrzJan* 13; *LatHar* 627, 745; *WujNT Matth* 12/42, *Luc* 11/31, *Apoc* 18/7, s. 238; ná dobrách KŹięŹtwá Mázoweckięgo ípóŹnie innym Królewem [królewom *JanStat* 21] opráwy byŹŹ nie máią czynioné *SarnStat* 1148, 13, 25 [4 r.], 99, 170, 1047 (11); *KlonKr* A4v, F4; *KmitaSpit* A4; *CiekPotr* 15; *KlonFlis* G4; *SapEpit* [B2].

krolowa czyja [= *nad kim*] [*w tym: ai poss (121), G sb (12), pron poss (5)*] (138): Krol Alfonfus był dziad po matce krolowej náfzey Bony. *BielKron* 252v, 60v, 215v, 218, 271, 273v, 462; *Mqcz* 458a; *RejAp* 150v; iákoś tu łtyfzał [...] o tey Nabálowey żenie/ iż prze cnotę łwá potym zołtálá żoná iego á wielką krolową krolełtwá onego. *RejZwierc* 204v, 154v; *SkarŻyw* 31; *StryjKron* 762; *LatHar* 627; *SarnStat* 1121; *SiebRozmyśl* Mv; *SkarKaz*)(4. Cf *W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej*.

W połączeniu z imieniem [krolowa + imię (134), imię + krolowa (71)] (205): OpecŻyw 58v; *PatKaz III* 112v; *BielŻyw* 147; *MiechGlab* *8v, s. 47; *MetrKor* 59/75v; Alexander łyn Filipow y krolowej Olimpiey Atenom to powiádamy. *HistAl* D5, A4, L4, L4v, L6v, L8v [2 r.] (32); *LubPs* hh5; *KrowObr* 83v; *Leop* 3.Reg 10 arg, 1, 4, 18/4, 13, *Esth* 1/19; *RejZwierc* bb2, bb2v, 7v, 27v, 47v (7); *BibRadz* *Esth* 5/2, 3, 9/29, 31, I 451a marg; *Goski* A9; *BielKron* 57 [2 r.], 60v, 75v, 78 [2 r.], 84v (90); *RejAp* BB8; *GórnDworz* Bb7; *RejPos* 81v; *RejZwierc* 201, Aaa; *WujJud* 75; *BudBib* *Esth* 9/29, 31; *BiałKaz* I2 [2 r.], 13, K marg; *StryjWjaz* A4; *SkarJedn* 43, 310; *StryjKron* 472, 512, 557, 637, 762 [3 r.] (16); *BielSen* 7; *BielSjem* 20; Katharzina [...] Siołtra Augułtowa y Anni krolowej dziefiełzei zali tu wípomnienia niegodna *PaprUp* Dv, C, F2; *ActReg* 45; *GórnTroas* 7; *OrzJan* 128; *LatHar* + +3v; *WujNT* *Matth* 12 arg, s. 8, 777; *SarnStat* 99 [3 r.], 108, 636, 1121, 1147 (9); *SkarKaz* 7a, 83b, 122b, 517b.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub etnicznej [krolowa + przymiotnik [w tym dodatkowo z imieniem (37)] (103), przymiotnik + krolowa [w tym dodatkowo z imieniem (12)] (18)] (121): LibLeg 10/64v [2 r.], 113v [2 r.], 115, 11/13, 40 (24); *MiechGlab* *8v, [88]; Ku naiałnieyfzey Kxiężnie Izabelli Krolewnie Polskiey/ na ten czas Krolowej Węgierskiey y Czeskiey/ krotka przemowa. *RejJóz* A2; *HistAl* A2v, H2, H2v [2 r.], H3v, L4; okázuye łye z onego podłkárbyego Murzynłkyey krolowej/ o którym tćimy w łprawách ápołtolłkich *KromRozm II* g4v; *Leop* Act 8 arg; *RejZwierc* aa, aav [2 r.], 15v [2 r.], 47v, 49v (14); *BibRadz* Act 8/27, II 69c marg; *BielKron* 51, 59, 78, 112v, 124v (36); *Mqcz* 24c, 33b, 57a, 88a, 263d; *RejPos* 153v, 282, 284; *RejZwierc* 48v, 163, Bbb2; *RejPosRozpr* b3v; Bárbára Coronowaná/ zá práwam Krolowam Polłkam. *BiałKaz* K, Bv; *SkarŻyw* A2, 31, 310; *StryjKron* 427, 452, 472 [2 r.], 473 [2 r.]; *BielSjem* 17; *PaprUp* Dv; *LatHar* + +3v [2 r.]; *WujNT* Act 8/27; *WysKaz* X2; *SarnStat* 179, 960, 1047; *SiebRozmyśl* [A2]; *KlonKr* kt.

W połączeniu z zaimkami dzierżawczymi: swoj (5), jego (2), ich (1), odnoszącymi się do króla jako małżonka (8): Krol Wacław [...] iechał do Prági y z młodą krolową łwoią Elźbietą. *BielKron* 368v, 373v; *HistRzym* 7, 27v; *RejPos* 43 marg; *BudBib* Is 49/23; *SkarŻyw* 486; *KmitaSpit* C6.

W połączeniu z przymiotnikiem dzierżawczym od imienia króla (9): Krolowa Edwigá Władźisławowa ná zamku Krákwolłkim vmárlá *BielKron* 382v, 103, 305, 377 [2 r.], 395, 402v, 458; [*Hester*] łie sýtálá byłá wielką krolową Ałwerułowá *RejZwierc* 201.

W formułach grzecznościowych [w tym: jej miłość (87), najjaśniejsza a miłościwa (4), pani (nasza) (3), jej miłość miłościwa pani (1)] (95): LibLeg 4/26, 7/10, 35v, 100, 113v (54); *Wdvnayowye* Kralewey yey mczi od wozv łfoly po 30 A od proznego wozv po 2 denarios *MetrKor* 57/116v, 59/275, 61/223 [2 r.], 223v [4 r.]; *LibMal* 1543/68, 1548/139v; *RejJóz* A2; *Diar* 72; *GórnDworz* O5v, R5; *BiałKaz* I2; *KochOdpr* kt; *SkarŻyw* A2; *ReszPrz* 107; *PaprUp* G4; *ActReg* 171, 172; *OrzJan* 128; *SarnStat* 25,

26 [3 r.], 97, 105 [2 r.], 367 (17); NAIásnieyfza Miłościwa Królowa/ [znam] po wŹytkié fwe czáfy wielką á Miłościwą łáfkę W.K.M. przeciw łobie *SiebRozmyśl* [A2]; *KlonKr kt.*

W porównaniach (3): *RejAp* 150v, Ee4v; Bo Kościół Boży rozlicznością (bez łprzećiwności) przybrány iełt iáko Krolowa/ w fárb y łzat y kámieni á pereł rozmáitych. *SkarJedn* 370.

Wyrażenia: »z łaski Bożej krolowa« [w tym: *polska* (2)] = *Dei gratia Regina Poloniae JanStat* (3): Náiálnieyfzey Pániey á Pániey Annie Iágiełownie z łaski Bożej Krolowey Polłkiey/ Wielkiey Kłięźnie Litewłkiey/ Rułkiey/Prułkiey/ Mázowieckiey *SkarŻyw* A2; *ActReg* 45; *SarnStat* 179.

»krolowa macierz« (1): [*Krolewic węgierski*] wyiechał y z Krolową mácierzą z Polłki zálie do Węgier *BielKron* 316v.

»krolowa stara« = *matka króla* [szyk 4 : 3] (7): Krolowa łtára iádác s Kráková do Węgier/ áby Polacy kogo innego zá krolá nie koronowáli/ wzyęła koronę [...] s łobą do Węgier. *BielKron* 377, 60, 377v *marg*; Słyłzał kto kiedy z w.m. páná Ianá Ociełkiego [...] Ochmiłtrzá Krolowey Iey M. łtárey/ powiedáiąc z pánu Thęczyńłkim *Górndworz* O5v; *StryjKron* 425 [2 r.], 667.

Szereg: »krolowa pani« [szyk 2 : 1] (3): *RejPos* 127; łgał y łzczekał niecnotliwie iáko pies/ o cnotliwey Krolowey Pániey łwoiey. *StryjKron* 482; Zupnik będzie powinien dárowác Królá łtem czerwonych złotych: á pánią Królową [*dominam Reginam JanStat* 41] pięćdziesiąt *SarnStat* 376.

W przen (12) : Pychá á Nieczyłtotá/ trzecia łprołna Głupóć [...] niewiem ná ten łest ábyć tám nie były Przy krolowey [*Rozkoszy*]/ boć częłto z nimi krotochwili. *RejWiz* 23, 22v, 23, 25v *marg*, 33v, 36, Dd2; Vpátrzył łędzia/ iż nád Xięźnę owá/ Ofobliwłzego coá miáła Krolowa. [...] Skazał iż gładłżá Krolowa/ rzecz łłta/ Niżli łłuzłbłłtá. Narew y z brácią/ wnet łię rozgniewála/ A inłżá drogá płynąc łię wezbrála. *KlonFlis* G4v, G4, G4v [2 r.].

Przen (20) :

a) *O cnocie, sprawiedliwości, prawdzie, sławie* (18) : vważ czo tho iełt cnotliwie á poććiwie żyć/ y pánem bez kłopotu być/ y łławę onę wielką krolową záwždy po łobie mieć *RejZwierc* 82v; Chcałzli być práwie łzczęłliwym ná łwiece/ Zdobże łie prawdą łeż cie niech nie gniecie. Zaczna iełt práwdá krolowa ná łwiece/ Co zacne zdobi włzeteczłniki gniecie. *RejZwierc* 216, A5v, 22v [4 r.], 23, 68 [3 r.], 231a (15).

krolowa czego (2): *Phil* B3; Tám podobiełłtwo zda łię być człowieku/ Sáturnowego y złotego wieku/ Gdy była cnotá w one łwięte láta Krolową łwiátá. *KlonFlis* G2.

Szereg: »pani i krolowa« (2): *RejZwierc* 142v; W tey tedy miłey zgodzie [...] miłofłnik Oyczyzny ma łie kochać/ [...] gdyż thá cnotá [...] iełt pánią y Krolową pałłtw y Krolełtw názwána *Phil* B3.

b) *Najbardziej godna podziwu, wyróżniająca się* (2) :

krolowa czego [= *nad czym*] (1): [*sprawiedliwość*] pánná oná z niebá/ włzytkich inych cznot krolowa: ábowiem vczy nas thego czynić/ czo przyłtoi *Górndworz* Ff8.

krolowa nad co (1): piętnaście liczą Inłł wielkich/ między ktoremi naleplłża Fionia [...] wđdy Zelándia nádewłzytki krolowa/ która iełt y krolełtwá głowá. *BielKron* 292v.

a. *O Matce Boskiej* (71) : *OpecŻyw* 41v, 183v, 184v, 185v, 189; była krolową bo łkrolewłkyego rodu połżła [*Maryja*] *PatKaz III* 131v, 97v, 130v, 131, 131v, 132 [2 r.]; Krolowa wełóła/ Rátz nas

poładzić/ kędyś teraz s twoim Synem/ w niebieskim pałacu *KrowObr* 171v; *LatHar* 478, 482, 484, 496.

krolowa czyja [= nad kim] [w tym: ai poss (25), G sb (16), pron poss (2)] (43): *OpecŻyw* 185; *LatHar* 505 [7 r.], 646; Kładę oto przed oczy/ tę Królową náfzē/ Która [...] v niego [aniola] pilnie wymawiałā/ Aby przy téy czyfłtości ná wieki zoftālā *SiebRozmyśl* M. Cf »krolowa anielska«, »krolowa nieba i ziemi«, »krolowa niebieska, nieba«, »krolowa świata«.

W przeciwstawieniu: »krolowa ... poddana« (1): Ikąd mi to przyfzło iż mátká Páná niego przyfzłā do mnie niegodney/ ták wielka krolowa do poddāney? *SkarKaz* 578b.

W połączeniach szeregowych (4): *SkarŻyw* 393 [2 r.]; Przyczyn fię/ o gofpodze y páni/ y krolowa/ y mátko Boża zá námi. *LatHar* 8; Zowie iā [pannę Maryję] ośobną nádzieiā y vfnościā fwoiā: pokoiem/ wefelem y zbáwieniem fwiātā: vćieczkā y obronā/ pośrzedniczkā y iednaczkā fwiātā/ pániā/ krolowā y vliczkā niebieskā/ y nádzieiā Chryfciānów v Páná Bogā. *WujNT* 397.

Wyrażenia: »krolowa anielska« (1): iéy miły fyn/ náwiētfłā iéy po fobie motz dál/ ij krolowā iā anielfkā ij ziemfkā vdziālāl *OpecŻyw* 186.

»krolowa nad krolownami« (1): jako papyefz rzeczon fluga nad flugamy panna maria rzeczona kroloua nad krolownamy. *PatKaz III* 140.

»krolowa miłosierdzia, miłosierna« (2 : 1): od wfłytkich przywitāna/ vchwālona/ vtzciona/ ij vwielbiona/ iako krolewā miłofiernā/ ij cafarzowā motznā. *OpecŻyw* 181v, 183v; *LatHar* 484.

»krolowa nieba i ziemie« (2): Przenaiāfnieyfza y przenafławniefza P. Márya/ mátko Páná náfzego Iezufā Chryftufā/ Krolowa niebā y źemie *LatHar* 228, 551.

»krolowa niebieska, nieba« [szyk 24 : 2] (24 : 2): *OpecŻyw* 3, 10v, 11v, 20v, 137 (10); *PatKaz III* 106v, 116; O poćiefzyćielko vbogich Márya/ wyfluchay nas nędzne/ niebā krolowa/ Swiātā thego Páni *KrowObr* 176; *SkarŻyw* 244; *CzechEp* 109; Krolowa Niebieska wefel fię. Alleluia. *LatHar* 481, 37, 47, 362, 410, 414 (10); *SiebRozmyśl* B.

»krolowa (wsz(ytki)ego) świata« [szyk 3 : 1] (4): *OpecŻyw* 185; wzyuoczye fzywātey anny (poczāta) lezy pany anyelfkā kroloua wfzego fzywata *PatKaz II* 76v; *PatKaz III* 115; *WujNT* 398.

Szereg: »krolowa i pani« (2): Wfzelkimi cnotāmi y fłfkā ozdobiona, Bogu zá rodźicielkę/ á nam zātym/ zá krolowā y pániā náznāczona. *LatHar* 672, 646.

b. O bogini pogańskiej (9) :

Wyrażenie: »krolowa niebieska« = *regina caeli* *Vulg*, *PolAnt* (8): *KrowObr* 154; od onegoż czāfu iákożefmy przeftħali offiāry czynić Krolowey niebieskiey/ y wylewāc iey napoyne offiāry/ wfłfytkiego nam nie doftāie *Leop Ier* 44/18, *Ier* 44/17, 19, 25; Synowie zbierāiā drwā/ á oycowie podpalāiā ognie/ á żony ich dźieże miefzāiā ku pieczeniu plāckow Krolowey niebieskiey [...] iżby mię gniewāli. *BibRadz Ier* 7/18; *GrzegRóżn* G2; *BudBib Ier* 44/25.

peryfr. »krolowa bogatego Cypru« = *Wenus* (1): Małz wdzięczny fwóy kwiāt różāny/ To biały/ á to rumiāny. Tym cię błagam/ o króloua Bogātēgo Cypru/ owa Abo różné fercā zgodźifz/ Abo y mnie wyfwobodźifz. *KochFr* 97.

2. *Figura w szachach (w antropomorfizowanym opisie gry w szachy) (12)* : Ledwe tknął pálcem: á ten/ iáko s kufze/ Porwał Krolową wnet zá federpułze *KochSz* B2; Sam fie Krol bárzo do kąta nápiera/ Bo nań Krolowa iuż bárzo náciera. *KochSz* Cv, A3v, A4, B, Bv [2 r.], B2 (12).

Synonimy: **1.** *pani*; **2.** *baba*.

Cf **KROLEWNA**

AK